

בתצלום:
במסדרונות
בית-הדין
הרבני בתל
אביב

באין פוסק

באחת משעות הדחק הקשות שידע העם היהודי - מאות אלפי עולים נטמעים בחברה בלא גיור, מקרי הגירושין בעלייה דרמטית, ומספר מסורבות הגט מגיע לאלפים • בתי הדין הרבניים מתחמקים מפתרונות עקרוניים, חוששים להשתמש בתקדימים הלכתיים • אם לא יחול שינוי דרסטי - צריך יהיה לשקול אלטרנטיבות קשות: נישואין אזרחיים למשל

פרופ' אריאל רוזן-צבי

בראשית שנות החמישים, כשהציג הרב יהודה-לייב פישמן-מימון את חוק שיפוט בתי דין רבניים ים מעל בימת הכנסת, הוא טען כי אלו עתידיים

הכותב הוא דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב

עם הזמן להתחבב על הציבור כל-כך, עד שהוא יצבא על פתחיהם ויעדיפם על בתי המשפט האזרחיים.

החזון הזה, שיסודו בהיכרות העמוקה של הרב מימון עם האתוס הנפלא של ההלכה היהודית ועם אופן הכרעת סיכסוכים בחברה היהודית, רחוק היום מאוד מן המציאות. בשנים שחלפו התרחש תהליך שונה: הציבור הצביע ברגליו, אבל בכיוון

ההפוך.

כל אימת שניתנת ברירה בין בית הדין לבית המשפט, מעדיף הציבור, בהדרגה אך בהתמדה, את בתי המשפט. בשנת 1992 הוגשו יותר תיקי מזונות לבתי המשפט מאשר לבתי הדין הרבניים. נתון זה הוא בעל משמעות רבה אם ניקח בחשבון כי בשנת 1960 עדיין הוגשו לבתי הדין תביעות מזונות במספר הגדול פי 11 מאלה שהוגשו לבתי

(המשך מעמוד קודם)

המשפט. צאו וחישבו מה עמוק הוא המהפך ב-30 השנים שחלפו.

מאז שנת 1971 גדלה האוכלוסיה היהודית בישראל בשיעור של כ-56 אחוז, בעוד שמספר הזוגות הנישאים בטקס דתי נשאר יציב - כ-25 אלף בשנה. מספר הגירושין, לעומת זאת, גדל משמעותית (כמעט פי שלושה) באותה תקופה. קרוב ל-6,000 זוגות יהודיים מתגרשים היום מדי שנה, לעומת כ-2,300 בשנת 1971. אנו הולכים ומגיעים למצב, שבו מתגרשים כרבע מכלל הזוגות היהודיים הנישאים בארץ.

נתונים אלה מלמדים על העדפת דפוס של חיים ביחד, ללא נישואין, כמו גם על ציפיות אחרות ממוסד הנישואין, המובילות לריבוי גירושין.

**אי אפשר לקבוע,
שהדיינים אינם
מעוניינים לפתור
מצוקות. הם רוצים,
אלא שהם אינם
רגישים לעצם קיומן**

היהודית נחשבה תמיד לקשובה יותר למצוקת החלש, לפתוחה ולריאליסטית יותר. תופעות של עגינות אינן חדשות. הן באו לידי ביטוי בסיפורת הרבנית מן התלמוד ועד לימינו. חז"ל קבעו, כי "במקום שיש עיגון אין שלום". רבנים בכל הדורות יצאו מגידרם כדי לפתור בעיות עגינות, עד כדי שימוש ב"עת לעשות לה' הפרו תורתך" ושינוי של כל מערך דיני הראיות והעדויות.

והנה, בשלב כלשהו, לפני מספר דורות, נוצרה מציאות חדשה, רבת פנים. כך, למשל, הפכה סוגיית העגינות לתופעה של מסורבות גט יותר מאשר לבעיה של היעלמות הבעל והוכחת מותו. תופעה עקרונית יותר מאופיינת בכך, שדייני הנישואין והגירושין הוטלו על חברה שרובה אינו שומר מצוות. כך נוצר פער בין בית הדין הרבני למציאות. קיים מרחק בין הדין לבין השקפת העולם המעמידה אותו. הדין גורר אחריו תוצאות משפטיות, אך אין בכוחו להטמיע את הערכים עליהם הוא מבוסס. התוצאה המשפטית אינה משקפת עוד נוכחות חיה של ערכים דתיים, אלא כסות "חיצונית" בלבד.

במצב זה נוצר סבך של בירוקרטיה שיפוטית וחוסר אונים של המערכת, כאשר האשה נלכדת בתוך.

מעריך בתי הדין הרבניים במדינת ישראל, אשר אמור לטפל בבעיות עגינות, שונה לחלוטין מזה שהיה מקובל בקהילות ישראל בגלות. בחברה דתית הומוגנית, בעלת היררכיה רבנית ברורה

דיון גירושין בבית-דין רבני: הליכים הגורמים להרחבת הקרע ולפגיעה באשה

החברה היהודית הדתית עיצבה פתרונות לא פורמליים ויצרה תגמולים חברתיים ודתיים, שהקלו על מצוקות בתוך המשפחה. הרבה מאוד אמצעים דתיים-חברתיים בעלי אופי לא כופה, שאיפשרו בעבר פתרונות במציאות דתית הומוגנית והיררכית, לא פועלים עוד. איזו השפעה יכולה כבר להיות היום על אדם חילוני, שבית-הדין הרבני פוסק ש"קוראים אותו עברייני", נוף בו, מטיף לו מוסר, גוזר עליו נידוי, או משביע אותו?

תופעת החילון הדרה ב-200 השנים האחרונות עמוק לתוך הריקמה החברתית של עם ישראל; בפעם הראשונה, יש לנו מדינה עצמאית בעלת כוח כפייה ואכיפה, שמטילה נורמות דתיות על חברה שאינה מכירה בהשקפה הדתית העומדת מאחוריה. סנקציות משפטיות חדשות וגישור בין הדין לבין המציאות החדשה, לא נוצרו.

כדי לאפשר את פעילותה, חייבת מערכת משפטית - כל מערכת משפטית - בראש ובראשונה ליהנות מאמונו של הציבור שאותו היא דנה ושופטת. גם הסנקציות שבכוחה להפעיל מיוסדות על אותו אמון רחב, פנימי. בארץ, ציבור דייני בת-הדין הרבניים נהנה לכל היותר מאמונו של הציבור הדתי, ומחפש את קבוצת ההתייחסות שלו בציבור קטן עוד יותר - הציבור החרדי.

חלק גדול מהדיינים היושבים בבתי הדין הרבניים מגיע מהעולם החרדי - סביבה חברתית, הרחוקה מעולמם התרבותי והרוחני של רוב הנזקקים לדיינים. הפער העצום הזה של אי-הבנה הדדית ומרחק חברתי ואידיאולוגי, יוצר מתח של אי אמון, שכתוצאה ממנו נוצר ניכור, לפעמים אפילו בוז הדדי.

במציאות הקיימת, תפיסת התפקיד של הדיין בעיני עצמו וסביבתו שונה בתכלית מן התפיסה של כלל הציבור. חלק גדול מן ההתנגשויות, מקורן בקצר הזה.

עולם הישיבה הוא עולם של עיון ודיון. בבית המדרש, תלמידים מנצחים זה את זה. זהו עולם של דעות שונות, עולם שלא צריך להכריע בו. בבית הדין המציאות אחרת. כשדיין ניצב בפני הצורך להכריע מוטלת עליו אחריות. שם, "יראת ההוראה" היא לא יתרון אלא חיסרון. כשאין כוח הכרעה ברור, נוצר מצב של "תפוס ככל יכול-תך", והחזק שורד.

חלק מהדיינים מגיעים לבתי הדין הישר מעולם הישיבה, מבלי שניהנו קודם כרבנים בערים או בשכונות, מבלי שהתנסו פעם בפסיקה על כשרות תה של תרנגולת או בהשכנת שלום בין שכנים ניצים. חלק גדול מאוד מהם לא שירתו כלל בצבא, לרובם אין השכלה כללית, שלא לדבר על תעודת בגרות. המעבר הזה יוצר קושי עצום בהבנת המציאות ובהכרה במצוקות של החברה. בין יתר הכישורים שהרמב"ם מונה כנדרשים מדיין, הוא מציין הכרות עם חוכמות חיצוניות

ובעלת יכולת להטיל סנקציות חברתיות, שבה שלטת אוטוריטה דתית, ומקובל על הכל כי "מצור" זה לשמוע דברי חכמים" - תופעות של סרבנות גט של הבעל, או של ניצול לרעה של הכוח שבידו, היו בודדות.

לא כך בחברה שלנו, שהיא מודרנית, פתוחה, בעלת נורמות לא דתיות. הסמכות הרבנית אינה מקובלת היום על חלק גדול מהחברה בישראל, וממילא העוצמה שהיתה בידה בעבר, מכוח קבלתה על-ידי הציבור - היתה כלא היתה.

בתהליך מקביל, מספר מעוכבות הגט בישראל - כולל עגונות ומסורבות גט - מגיע לאלפים רבים. ההערכות על מספרן נעות בין 4,000 ל-15,000. בכל שנה נוספים למעגל הזה מספר גדול של תיקי גירושין בבתי-הדין הרבניים, שהדיון בהם לא הסתיים.

אין ספק, שמצוקת הנשים מעוכבות הגט היא מצוקה אמיתית, המאפיינת את החברה הישראלית יותר מאשר כל חברה אחרת בת זמננו. זוהי גם תופעה בעלת ייחוד בתולדות העם היהודי: החברה

בארכיון בית-הדין הרבני. אלפי תיקים, שהדיון בהם לא הסתיים

רוב הפוסקים סבורים כי נישואין אזרחיים בבחירה חופשית אינם נחשבים מבחינה הלכתית. בעיית פסולי החיתון קשה יותר, והדרך היחידה לפתור אותה הוא בניהול רישום

- על מכנה משותף לתופסי התורה ולציבור: הלגיטימיות שלה. במצב כזה, האפשרות לקרב בין ההלכה לבין המציאות קלה יותר. אבל אם החוט המשולש הזה ניתק, נוצר מצב, שבו כל "שינוי" נתפס בעיני הרבנים כמסכן את ההלכה, כי הוא מעניק כביכול לגיטימציה לתופעות שליליות. כך נוצרת אצל דיינים "יראת הוראה" - רצון להתחמק מהכרעה עקרונית, ולפעמים גם מהכרעה ספציפית, וכך נוצרים מצבי מצוקה קשים, שבעיית העגונות היא רק אחד מהם.

העובדה, שהרכבים רבים בבתי הדין נמנעים מהכרעה ומחזירים את הסיכסוך לצדדים כדי שיעבדו ביניהם הסדר, אינה נובעת רק ממוסר של עבודה, אלא גם מן הפער המובנה במציאות החדשה.

דוגמא אחרת, עקרונית, לבעייתיות של המצב, היא גיור ילדים. תינוקות המובאים לארץ מחו"ל לצורך אימוץ כבר אינם תופעה שולית: מדובר

קיימת בין בני הזוג אי-התאמה מנטלית או מינית.

התפיסה הדתית מעמידה במרכז הווייתה את מושג הקדושה, ואת החובה הקהילתית - המשפחה - כבסיס לעם. היא גורסת, שאין מנתקים קשר נישואין ללא אשמה כלשהי. אבל זוהי גישה, שהחברה המערבית הולכת ומאבדת את האמון בה. הציבור הדתי, בעיקר המימסדי, רוחש בוז לערכים החדשים, ומעביר את הבעיה למגרשם של המתדיינים לפניו. לשיטתו, לא ההלכה אשמה בפער שנוצר; החילוניים אשמים - במתירנות שלהם, בשינוי הערכים המוסריים. בגישה כזו יש משום התנערות מאחריות.

במקום פתרונות נורמטיביים, מוצעת רטוריקה מוסרנית בנוסח: תפתרו את הבעיה בעצמכם. אנחנו לא נשנה את תורתנו הקדושה בגלל פריצות ופריקת עול.

על הפער הזה קשה מאוד לגשר: אם אינך מכיר במצוקת הציבור שאותו אתה דן, אם אתה לא מכיר בלגיטימיות שלו, אם אינך מוכן למאמץ כדי לסייע לו במצוקותיו, אתה נותר מבוזר בתוך העמדה שהיתה נורמטיבית, מבחינה משפטית וחברתית, לפני מספר דורות.

אך שבירת החומות הפורמלית אינה יוצרת את השינוי המיוחל בתוך החומות בהן שרוי הציבור הישראלי. רטוריקה מוסרנית, שאינה מלווה בהעברת הכוח לקבוע נורמות, משאירה את ציבור היעד קרח מכאן ומכאן. אין הוא נהנה מהיתרונות הדתיים ואין הוא זוכה לפתרונות מעשיים. יש להבין, כי ההלכה מבוססת על הרבה מאוד הלכות יסוד וכללי פסיקה, אבל בראש ובראשונה

ומעורבות בדעת עם הבריות. כלומר, מדובר באדם שצריך להיות חלק מתוך הציבור, לצמח מתוכו, ולהכיר עולם מושגים רחב ככל האפשר.

וכך, עוד לפני שהבעיות העקרוניות והפער בין הדין למציאות ובין הדין לציבור עולים על פני השטח - צף הקושי המוסדי-אירגוני. שיטות העבודה והיחס אל התפקיד לוקים בחסר. בציבור הדתי, גם בגלל היותו מיעוט, קיימת איזו "סחב-קיות", מעין התכנסות נוחה תחת המכנה המשותף של קבוצה המבקשת להפנים את ערכיה. כתוצאה מכך - משרד הדתות, האחראי על בתי הדין והרבנות, מועצת הרבנות הראשית, הרבנים הראשיים (שאחד מהם מכהן גם כנשיא בית הדין הגדול), מתקשים להטיל מרות כלשהי על הדיינים. אפילו מרות משמעתית.

"מרות" במערכת כזו היא אבן-היסוד לקיומה. היא כוללת, ראשית, משמעת בסיסית, ניהול ראוי של דיון, דרכי שיפוט ראויות של הכרעה והנמקה, מוסר עבודה, דרכי הנהגה שיפוטיות ותביעה לאחריות. אחריות מתומרצת על-ידי שאיפה לקידום ועל חשש מאי-קידום, וגם על זימונים ל"שיחה נמרצת" כשצריך. האם כל אלה קיימים במערכת בתי הדין כיום, כפי שראוי וכפי שמתחייב מן ההלכה?

רוב הדיינים בישראל, במקרה הטוב, מנוכרים כליל לערכים המודרניים שעומדים בבסיס תפיסת הזוגיות הלא-דתית. מדובר בתפיסת חיברות זוגית, שעיקרה הגשמה עצמית, שההרמוניה הקהילתית תופסת בה תפקיד קטן יחסית, שתפישת המשפחה כתא הבסיסי של העם כמעט ולא קיימת בה, ושלפיה, ראוי להתיר קשר נישואין אם

(המשך מעמוד קודם)

באלפי ילדים בשנה. "גיור קטן" היה מאז ומעולם בעיה הלכתית, שלרוב נפתרה בשל האופי הדתי של החברה שבתוכה גדל הילד. כיום, ברוב המקרים מדובר בילדים הגדלים במשפחה חילונית ובסביבה חילונית. במשך שנים, בשקט, עסקו בנושא רבנים שהוסמכו לכך על-ידי הרבנות הראשית. הם, בחוכמתם ובתבונתם, על-פי כללי פסיקה מקובלים ותפיסה רחבה של המושג "קיום מצוות" הנדרש מגר צדק, הביאו לכך, שברוב המקרים המצוקות לא עלו על פני השטח. אבל בהעדר פתרון הלכתי עקרוני, נוצר לחץ אדיר של הציבור החרדי בנושא, ובעקבותיו לחץ של המימסד הדתי ושל הרבנות הראשית. כתוצאה

באין גדרות המפרידות בין יהודים ללא-יהודים, אין ספק שבתוך זמן קצר אנו צפויים ליצירת לחץ לנישואי תערובת בהיקף עצום. תופעה המונית כזו לא יכולה להישאר ללא מענה. אבל כיום, כמעט ולא מתבצעים גיורים בישראל. ולפי התפיסה המחמירה השלטת במימסד הרבני, בלחץ החוגים החרדיים - אין כמעט סיכוי לפתרון עקרוני ורחב בנושא. הבעיה רק תלך ותחמיר. מהו הפתרון לאוכלוסייה זו? גיור לא נעשה, ונישואין אזרחיים אינם נערכים בישראל. ביטוי נוסף לפער בין בתי-הדין לציבור הוא תופעת עוני חדשה, שנוצרה אצל נשים פרודות או גרושות. על-פי המציאות החברתית, העושר בחברה מתרכז בעיקר אצל הגברים. כאשר בני-זוג נפרדים, חלוקת הרכוש ביניהם וסכומי המזונות

מדובר באנשים משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות, שחלקם פונה לבית-הדין הרבני מכיוון שאינם יכולים להרשות לעצמם לפנות לעורך-דין אזרחי, והוא סבור בתמימות כי בית-הדין הרבני, דיין האלמנות והיתומים, יוכל ביתר קלות לענות למצוקותיו, בלי להזדקק לגורם מתווך.

האנשים, קובע המדרש, רחמיהם מרובים יותר על הזכרים מאשר על הנקבות. ואילו הקדוש ברוך הוא - רחמיו על כל מעשיו. החברה הדתית בימינו לא התעלתה עדיין למצב האופטימלי הזה: מעמדה של האשה בציבור החרדי, שממנו באים רוב הדיינים, משפיע שלא במודע על תפיסתם את צורכי האשה ורמת החיים שהיא נזקקת לה. בתי הדין כמעט ולא פוסקים "מזונות זמניים", כלומר סכום הניתן לאשה בעוד עניינה נידון. כיוון שקיים פער זמן ניכר בין המועד שבו הוגשה התביעה לבין מועד הפסיקה, מוענק בכך יתרון עצום לבעל, כיוון שלו יש כוח כלכלי ואורך-רוח חברתי. הוא, בדרך-כלל, לא מטופל בילדים, יש לו עבודה יציבה ונכסים ברי קיימא. והוא גם יכול לחיות בחטא, כאשר התוצאה ההלכתית, מבחינתו, תהיה חמורה פחות (אשתו, אם תחיה בחטא, תהיה "אסורה על בעלה ועל בועלה").

יישום כללים הלכתיים, המבוססים על מציאות כלכלית וחברתית מסוימת, על מציאות שונה בתכלית, יוצר, לעתים, מצב של היפוך היוצרות. כללים, שכל תכליתם היא להגן על צד מסויים, מאבדים את תוקפם. זו אינה בעיה של תכתיב הלכתי נוקשה, אלא של קשב למציאות. בנסיבות רבות גם כללי הפרוצדורה עשויים לשמש מקור לקיפוח. כך, למשל, כל דחייה של דיון וכל הימנעות מהכרעה פועלים לטובת החזק, פוגעים בחלש כלכלית וגורעים מכוח המיקוח שלו.

בפער שנוצר בין יישום הדין לבין המציאות חודרת תרבות של סחטנות תמורת השגת הגט וניצול לרעה של הדין הדתי על-ידי מי שעושים אותו קרדום להפור בו יתרונות לא תמיד הוגנים, שלא בטובתו ושלא מתוך הכרה התוקפו הדתי. במקרים רבים יוצא דווקא החוטא נשכר. ההליכים גורמים לעתים, להרחבת הקרע בין הצדדים, ומכל-מקום למניעת שלום-בית. אילוצי המציאות ואופן יישום הדינים גורמים לכך, שלעתים באות תקלות דווקא על-ידי אותם דינים שנועדו להגן על קדושת הנישואין ועל ערכים דתיים.

אי אפשר לקבוע, שהדיינים אינם מעוניינים לפתור מצוקות. הם רוצים, אלא שהם אינם רגישים לעצם קיומן, והם גם אינם מוכנים להכיר בהן, כיוון שהם רחוקים מאוד מהציבור שנידון בפניהם.

בכל הדורות נמצאו הפתרונות בתוך מסגרת ההלכה. הדיינים, הרבנים, תופסי התורה, לא רצו, חלילה, לתת לגיטימציה למציאות הקלוקלת; הם ביקשו להיפגש עם המציאות במישור התוצאה,

תקדימים הלכתיים לפתרון הבעיות קיימים למכביד. כל הפתרונות שניתנו בעבר במקרה של עגונה, למשל, היו סטייה מההלכה המקובלת

שייפסקו לאשה ישפיעו בצורה מכרעת על הדרך שבה היא וילדיה יצליחו לשקם את חייהם. על-פי נתונים מוסמכים של מחלקת המחקר של המוסד לביטוח לאומי ועל-פי הערכה של עורכי-דין העוסקים בדיני מעמד אישי - קיים פער גדול בין סכומי המזונות הנפסקים לאשה וילדיה בדיונים בבתי-דין רבניים, לבין הסכומים הנפסקים בבתי-המשפט האזרחיים.

מדובר על אוכלוסייה בעלת נתונים דומים ומשום כך נוצר בסיס מתאים להשוואה. בתי-הדין פוסקים מזונות נמוכים יותר בשיעור ממוצע של 30%. סכום המזונות הממוצע (לאוכלוסייה הנוקת לשירות המוסד לביטוח לאומי) בבתי הדין, בשנת 1993, היה קרוב ל-500 ש"ח, בבתי-המשפט - קרוב ל-700 ש"ח. מסתבר, כי הסכומים הנפסקים בבתי-הדין נמוכים אף מאלה הנפסקים בבתי-הדין של כל הדתות והעדויות האחרות בארץ.

העובדה הזו זועקת במיוחד משני טעמים: ראשית, אין קושי הלכתי מיוחד, או בעיה משמעותית, העשויים להוביל לתוצאה כזו. שנית,

תנו לאמא גט: בהפגנת נשים עגונות מול משרד הדתות

מכך, נסתמו הערוצים כולם, והבעיה חוזרת ועולה על סדר היום הציבורי.

הבעייתיות שבפער בין בתי הדין לבין הציבור באה לידי ביטוי מובהק עוד יותר בתופעת מאות-אלפי העולים הלא-יהודים מארצות חבר העמים. מתוקף חוק השבות מגיעים לארץ בני זוג נוכריים של יהודים, וילדיהם, כעולים חדשים לכל דבר. בישראל הולכת ונוצרת קהילה, שמגדירה את עצמה, מבחינה חברתית, כיהודית לכל דבר, אף שמבחינה הלכתית אין ספק שאיננה כזו. ילדיה לומדים בבתי-ספר רגילים, הם יילכו לצבא ויתגרו כיהודים לכל דבר. חלק מהם, אגב, אינם יודעים אפילו שאינם כאלה, ביניהם בנים ובנות הלומדים כיום בישיבות ובאולפנות.

עולים חדשים מבירוביג'אן. משבר חברתי?

שינוי של תפיסה וממילא תיצור אופי אחר של פסיקה.

כבר אמר המהרש"א בפירושו לסיום מסכת יבמות, כי "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום" פירושו: ה' נותן עוז לתלמידי חכמים להפר את תורתו כדי להביא שלום, ובמקום שיש עיגון - אין שלום. זהו רעיון בסיסי, העומד ביסודו של עולם ההלכה: ה"שלום" במשמעות של שלמות, של תיקון עולם והשבתו למצב הרמוני. מול זה עומדת הגישה הטוענת, כי אין בכוחנו היום לנקוט בדרכים נועזות, שחכמים נקטו בהן במשך כל הדורות. מה עוד, שחלקן היו שנויות כבר אז במחלוקת. למה נכניס את ראשנו בין הרים גדולים.

במישור הפרטני, אגב, נמצאים, פה ושם, פתרונות. מאחורי הקלעים, בלי פירסום, בלא "לשבש את כל המערכת" ובלא לפגוע בהרמוניה של הפסיקה ההלכתית הרצופה. זוהי גישה המאפיינת חברה לא דמוקרטית, שבה יש קבוצה נבחרת, שבידה הידע והיכולת לקרוא את ה"אותיות הקטנות", בנוסח: אנחנו יודעים לעשות מעשי להטים ולפתור בעיות, אבל אתם, ההדיוטות, הימנעו מכל התערבות או מעורבות.

**באין גדרות המפרידות
בין יהודים ללא-יהודים,
אין ספק שבתוך זמן
קצר אנו צפויים
ליצירת לחץ לנישואי
תערובת בהיקף עצום.
תופעה כזו לא יכולה
להישאר ללא מענה**

להציג דרכים שונות. האחת - עיקרה הפרדה: מערכת הנישואין הדתית תהיה מסלול אפשרי אחד, והמסלול השני יהיה של נישואין אזרחיים. מי שבחר להינשא בנישואין דתיים יהיה קשור למסלול בתי הדין (במקרה של גירושין, למשל). מי שבחר במסלול האחר - ייכפף לבתי-המשפט. זהו פתרון קשה מבחינה דתית, יותר במישור הסימלי מאשר במישור ההלכתי. יתרונו בכך, שמצוקות הציבור ייפתרו על-ידי מערכת הקרובה

(סוף בעמוד 30)

כדי לצמצם פערים, כדי שניתן יהיה להמשיך לחיות בתוך המכנה המשותף היהודי, בהנחה שהזמן והחינוך יעשו את שלהם.

כלים ותקדימים הלכתיים לפתרון בעיות בנושאים הללו קיימים למכביר, וקצרה היריעה מלמנותם כאן. כל הפתרונות ההלכתיים שניתנו בעבר במקרה של עגונה, למשל, היו סטייה מדרך ההלכה המקובלת: מקבלים עד מפי עד, מקבלים עד מפי גוי, מקבלים עדות אשה, ונמנעים מלח"קור ולדרוש "יותר מדי". אולם ב-200 השנים האחרונות קנתה לה שביטה התפיסה שכל היענות לפריצת גדר מהווה פריצת גדר בעצמה. גישה זו, כמו גם הטלת גורמות דתיות על חברה חילונית, לא עצרה את החילון המתפתח, לא קירבה איש אל עולם התורה, ודאי שלא קירבה את ההלכה אל הציבור. השפעתו של הדין על מוסד הנישואין ועל בני הזוג היא חיצונית בלבד. הערכים הבונים את הכללים לא הוטמעו בחברה.

הלל הזקן "נקט לשון הדיוט" כשביקש לפתור מצוקה קשה של ממזרות אצל יהודי אלכסנדריה בתקופת בית שני. מי שעשה שלא כהוגן - עשו עמו חכמים שלא כהוגן, והפקיעו את קידושו למפרע כדי להגן על האישה.

בעבר חידשו חכמים עילות לכפיית גט במטרה להגן על האשה, ניסו "לרדת לסוף דעתן של נשים, מה שאינן יכולות לסבול". הירושלמי הרחיב עוד יותר, "מפני חיי נפש". היום, הקרייטריונים הללו השתנו. היום "ריח הפה", למשל, שהיווה בעבר עילה לכפיית גט, אינו מהווה כמעט בעיה, ולעומת זאת חוסר התאמה ריגשית, נפשית, או מינית, הן העילות המטרידות את הציבור.

גם בדורות מאוחרים יותר נענתה ההלכה למצוקות המציאות. הגאונים תקנו את "תקנה דמתיבתא" כדי שלא תצא תקלה. טענת "מאיס עלי" מצד האשה הוכרה כעילת כפייה על-ידי הרמב"ם. התוספות רי"ד הכיר בטענה כזו כמשקפת צורך לגיטימי, והגר"ח פלאג'י, לפני כ-100 שנה, סבור היה כי די בהפרדה של 18 חודש בין בני הזוג כדי להוות בסיס לכפיית גט. ההנחות הללו, בתרגומן למציאות ימינו, הן אלו שמהוות את המפתח לפתרון. בהקשרים הלכתיים רבים עלינו להכיר בעובדה, שאין בכוחנו "להעמיד משפטי הדת על תילם". בדור שאין תורה חביבה עליו, חובתנו, כמאמר הלל הזקן, לכנס ולא לפזר.

לדעתי, אנו מצויים באחת משעות הדחק הקשות שידע העם היהודי. "שעת הדחק" לעניין זה, היא מושג הלכתי, לא ויתור לחברה החילונית. מה שעומד מאחוריו הוא הרצון לקדש שם שמיים ולתת ביטוי ליכולת ההלכה לפתור את מצוקות הדור. ההיצמדות לחומרות יוצרת רק מצב ש"חומרו נעשה קולו". הכרה הלכתית בגישה כזו, הן במישור העקרוני והן במישור הפרטני, תחולל

אנחנו נעשה מה שנוכל. פתרון אמיתי, כולל, חייב לכלול את הבנת המצוקה, הכרתה והכרה בה, וכתולדה מכך התמודדות חזיתית עם הבעיה. אופי ההתמודדות מכתוב גם את התוצאה. בהלכה יש ריאליזם ופלורליזם המאפשר דיעות וגישות שונות. זה מאפשר, למשל, במישור המוסדי, הקמת הרכבים מיוחדים, שיכללו דיינים שמוכנים לקבל על עצמם אחריות. מקובלנו, שכאשר אין סנהדרין - יכריע כל בית דין בעירו. אם נבחן את החלופות האפשריות לפתרון ניתן

באין פוסק

(המשך מעמוד 11)

אליו והפתרונות יהיו כאלו המקובלים ברוב שיטות המשפט בעולם. הפרדה כזו "תשחרר" את בתי הדין מאחריות לפתרון מצוקות הדור; אך, אולי דווקא להיפך, היא תחייב אותם "להתחרות" בבתי-המשפט כדי להרחיב את מעגל הנישואין כדת משה וישראל. מבחינת ההלכה מתעוררות במצב כזה שתי שאלות מרכזיות: האחת, מהו מעמדם ההלכתי של נישואין אזרחיים? השנייה נוגעת לפסולי חיתון (כהן וגרושה, ממזרים, נוכרים): אם אלה יוכלו להינשא

די אם יתברר, כי יותר ויותר בתי-דין מוכנים לכפות גט על בעלים סרבניים, כדי שהמסר יעבור - ויביא לשינוי בכל המערכת

בנישואין אזרחיים בלא שיתנהל רישום שלהם - יוצרו בישראל, למעשה, שתי כתות, שהאחת אינה יכולה להתחתן בשנייה.

לגבי מעמדם ההלכתי של הנישאים בנישואין אזרחיים - רוב הפוסקים סבורים כי במצב פתוח של בחירה חופשית, אלה אינם נחשבים כנישואין מבחינה הלכתית, מה שמקל על הבעיה במקרה של פרידת בני הזוג. בעיית פסולי החיתון נראית קשה יותר, והדרך היחידה לפתור אותה הוא בניהול רישום.

אבל גם אם יוסכם על ניהול רישום כזה - תתעורר בעיה נוספת: מי ואיך יבדוק את נכונות פרטי מצבם האישי של הנרשמים לנישואין, בדיוק שההלכה מחייבת.

זהו פתרון סבוך וקשה. עם זאת, יתכן ויגיע הרגע שלא יהיה מנוס מלאמצו. זה יהיה הרע במיעוטו. אם לא יתבצע בארץ גיור כללי של הנוכרים מארצות חבר העמים - וזו אפשרות שנראית כרגע לא סבירה - יתכן שהמציאות פשוט תחייב נישואין אזרחיים.

כיום, תיאורטית, ניתן ליישם פתרון כזה חלקית, למשל - בהנהגת נישואין אזרחיים לפסולי חיתון בלבד, באופן המגדיר אותם כקבוצה ומונע את סכנת ההיטמעות.

הפתרון השני הוא השארת המצב הנוכחי על כנו, תוך הרחבת יישומו על תחום הנישואין והגיורושין.

כבר היום קיימים פתרונות עקיפים, למי שרוצים בכך. יש "תחליפי נישואין", יש "תחליפי גירושין", ויש גם יחסים דמויי נישואין. למשל, נישואים אזרחיים שנעשים בחו"ל, ואפילו דרך הדואר, מוכרים ונרשמים במדינת ישראל. נישואי תערובת, שנעשים באמצעות הקאדי המוסלמי, נרשמים על-ידו כחוק. כלומר, אף שלדת יש הגמוניה בענייני נישואין, בפועל נוצרת בהדרגה מערכת מקבילה של דיני משפחה אזרחיים, ההולכת ומתרחבת. חלקה עוקפת את הבעיות, חלקה יוצרת תחליפים, חלקה קובעת מציאות חדשה, שונה מן "המציאות של הספר".

החברה הישראלית, למעשה, אימצה את ה"פיתרון" הזה, אבל הוא חלקי בלבד והוא מותיר בעינין את המצוקות האנושיות הקשות שהוזכרו כאן. זאת, מלבד העובדה שבית-הדין מאבד באופן הדרגתי תי מכוחו, ובפועל חדל להיות בית דין למשפחה, והופך להיות רק בית דין לגירושין. מי שיוצאת נפגעת זו תפיסת הנישואין היהודית המסורתית. זו בדיוק המציאות שעליה נאמר "נהפך חומר לקולו". המציאות המתהווה כל יום מלמדת, כי הניסיון לשמר את הסטטוס-קוו, כביכול, ולהאמין כי אם נאסור את המציאות בכבלי דין השונה מהשקפת עולמו של רוב הציבור נכפה עליו הר כגיגית - היא אשליה בלבד. בחברה מערבית, פלורליסטית, מודרנית, לא ייתכן מצב של ואקום במערכת. מצוקות חייבות לבוא לידי פתרון. ואם בתי הדין אינם מספיקים אותו, ממלא בית המשפט את החלל הריק ככל שיוכל.

וה"קיסור" הזה כבר משתחרר, בדרכים שונות: באחרונה צעד בית המשפט כברת דרך משמעותית נוספת. הוטלו נורמות קונסטרוקטיביות, כמו חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, גם על בתי הדין הרבניים. נאכפה עליהם גם חובה לקבל נורמות מן המשפט האזרחי בעניינים שאינם נישואין וגירושין גרידא, כמו דרך חלוקת רכוש בין בני הזוג.

הפתרון השלישי, שאני מציע, והוא הרצוי ביותר, הוא שהציבור הדתי כולו, ובעיקר תופסי התורה והדיינים, יבינו את גודל האחריות שמוטלת עליהם ולא יחמיצו את השעה. הפתרון הזה מתחלק לשני מישורים - מוסדי ואירגוני, ועקרוני-הלכתי.

יש צורך באירגון מחדש של בתי הדין. לא מדובר רק בתיקונים קלים בלבד, אלא בקביעת נהלי עבודה תקינים ומודרניים, וכמובן - ביצירת משמעת פנימית, בתפיסה נכונה של התפקיד ובהבנת אופי האחריות של הדיינים במציאות הנתונה.

בתי הדין הרבניים הם חלון הראווה של עולם ההלכה מול הציבור בישראל, חלק הולך וגדל של הציבור נזקק לשירותיהם בנושאים בסיסיים, בעלי משמעות קיומית לעתיד העם. כיום יש דיינים רבים

הטוענים בגלוי בעד העברת מערכת בתי הדין למשרד המשפטים. הם מאמינים, שהדבר יתרום לשינוי היחס, האחריות והמשמעת בבתי הדין. המישור השני, העקרוני-הלכתי, מחייב תעוזה ונכונות להיכנס למאבק דתי על מציאת פתרונות הלכתיים עקרוניים, לא כאלה שייעשו בחדרי חדרים, על-ידי רב אחד. מי שמסרב לוותר על הכוח והסמכות חייב לדעת, כי ללא אחריות - אין כוח ואין סמכות.

אין מעשי להטים בהלכה, ואין קפיצות דרך. אבל גם התפתחות קטנה עשויה להיות בעלת משמעות. די, למשל, שיתברר, כי יותר ויותר הרכבים של בתי הדין בארץ מוכנים לכפות גט על בעלים סרבניים, כדי שהמסר יעבור בין עורכי-הדין ובין הבעלים הללו ויביא לשינוי בכל המערכת.

השאלה העומדת ביסוד הסיכוי לשינוי היא מהי מידת אי-הנחת מן המצב הקיים בתוך הציבור הדתי. לדעתי, הזעקה בנושא הזה היא חובה דתית. אם ייווצר לחץ פנימי - לפחות חלק מהבעיה עשוי להיפתר. עד היום, מי שניהלו את המאבקים בבתי הדין הרבניים היו גופים חילוניים. הדבר יצר תגובת נגד שלילית. אני מאמין שהמערכת לא תוכל להישאר אר אדישה ללחץ שיבוא מתוך הציבור הדתי. אז זאת כבר לא תיחשב "כניעה" למציאות קלוקלת.

מדובר בתהליך ארוך, שללא ספק, הכוחות הפוליטיים והמבנה השילטוני במדינת ישראל יקשו עליו. ככל שהזמן יעבור והפתרונות יבוששו לבוא,

אם הלחץ יבוא מתוך הציבור הדתי, אני מאמין שהמערכת לא תוכל להישאר אדישה. זו כבר לא תהיה "כניעה"

יילך ויתרחב תהליך דחיקת רגליהם של בתי הדין. המשנה ביבמות מתארת את התרחבות תקנת העגונות בארץ ישראל. בתחילה היה ר' יהודה בן בבא היחיד שהיה מוכן לפעול על-פי עד אחד. בהמשך הצטרפו אליו תנאים נוספים. שמח על כך רבן גמליאל ואמר "מצאנו חבר לר' יהודה בן בבא". עלינו לקוות, כי גם בדור הזה ימצאו חברים נוספים לר' יהודה בן בבא.